

Եւրոպայի խիզը մեր գանձանակին ստիճովը զնեցին,
 Թուրք մարզարէին բանակովը զժողովին դուռը մեր
 դրախտին մէջ բացին:

Ձախ ձեռքով արգարութեան կշիռը ամենուն ցոյց

ստեղծ, և ալ ձեռքով սուրը մեր ցեղին սրտին մխեցին:

Բանադի տաճարին մէջ մեր մտը տանցին. Բեթղեմիսի
 աստղը մեր սուգին մէջ թաղեցին:

Վերջապահ մեր աքիճով կարմրեցեցին, դադարին
 մէջ զերութեան շղթան լուծեցին:

Ս Ե Ի Ճ Ա Կ Ա Տ Ա Պ Ի Բ

Մայր իմ բազդէ վառ արհուուն մէջ ստոնցաւ:

Ո՛հը ոտքերդ չլթեցայց ինչպէս քալէիր:

Մայր իմ գուն ալ շատ հառաչեցիր, աստղիդ լոյսը
 մարեցիր:

Կեանքդ սեւեռեցին, լոյսին ծաբաւի աչքերդ կուր-
 ցուցին:

Մայր վզէդ կախուցաւ և բազդիդ մեղրը ծծեց:

Դարհիւնները զղլումի գիմակով քեզ լացին:

Քեզ թաղողները, ոսկի լեզուով յարութիւնդ քա-
 ղողեցին:

Մայր իմ, քիչ կ'ուզես որ քեզի ըսեմ կամ զրեմ,

կ'ուզեմ որ զերեզմանիդ շուրջ հարիւր հազար այ-
 ծեանքներ շար շար, սեւ ճակատադիրդ ողբերգեն:

Հաւակին մէջ այլևս թիակ չի մնաց, մայր իմ ինչ-
 պէս քեզ փրկեմ...

Մայր իմ, մեր հողին վրայ օձը մաս մաս կտրեցին,
 անի դարձեալ միացաւ, զլուխն ողջ էր ապրեցաւ:

Դարհիւն մահուան հսկայ թիւերով մեծ ուրիշին դե-
 բեզմանը ծածկեց:

Բռնակալը Սաթիւովթի նման երկինք վերացաւ,
 կեղծ արքայազններ տնտեսեց, իր ցեղին նախնիները

լուաց:

Մայր իմ, մեծ էր երգիւն մեր երկրին, ծովերը մէկ
 մէկ ցամաքացան, չկրցան մտնել մեր տունն ինչպէս կրակը:

Հազար հազարներով ուղտեր զոհարեցեցով բռնաւո-
 րեցին,

Իկու բեր բազմոցներ դրախտաւառի փեռուրներով
 լեցուցին,

Ալանակաւ կառքիդ հազար զոյգ եղնիկներ լծեցին,
 Երամայի թագաւորը ոտքդ գերի բերին,

Փոխարէն համարը մ'ուզեցին:

Արիւնովդ վիշտ խաղ լուացին,

Հաւաքող ալ աւելի զորացուցին:

Հ. Ս. ԵՐԵՄՅԱՆ

Հ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Ք Ի Լ Ե Զ Ո Ւ Ն

(Տես Բազմավեպ 1920 էջ 167)

Ի Ի Բ Ա Ք Ա Ն Զ Ի Ի Բ Ն Ի Բ Մ Ա Ս Ը Թ Ո Ղ Ա Ռ Ն Ո Ւ

Արեւելքի զանազան գաւառներէ ժողովաւ
 մանկանց խումբի մը:

Դաւառարարաւոր բացատրութեանց վը-
 րայ խնդացիք, այնպէս չէ՛: Նոյնը չեմ
 կրկնեմ: Բայց շատ ուժով մի խնդաց,
 կ'ըսեմ, անոր վրայ, վառն գի ոչ թէ
 միայն այս կամ այն ինչ ընտանեաց մէջ է
 որ աղաւաղուած հայերէն կը խօսուի,
 այլ կրնամ ըսել նոյն իսկ թէ ուրիշ
 երկիրներու հազարաւոր ընտանեաց մէջ
 ալ, որոնցմէ ևս կարելի է օրինակներ մէջ
 բերել իրենց եզակի բացատրութիւննե-
 լով, և որոնք բոլոր զձեզ պիտի խնդացնեն
 բաց ի մէկէ մը: Կ'ուզէ՞ որ փորձենք:
 Կը փափաքե՞նք որ օրինակով ապացուցա-
 նեմ: Եւ ես կըքածիս չափ և շուտով զձեզ
 կը գոհացնեմ:

« — Նախ քեզմէ սկսիմ, ո՛վ փորքիկ
 թուահայ:

— Հէնց դրանու մէջ է ձեր սխալը որ
 չէք իմանում թէ մի տղամարդ, թէկուզ
 ամենից լաւ, մի համալսարանում էլ սովոր-
 ւած լինի, չէ կարող, — այսպէս ասած, —
 Հայերի ստատիստիկայի մէջ մի սոսկ թիւ
 էլ դառնալ, եթէ նրան չի աջողուի, մի
 հայի պատահելիս, իր մտքերը բացատրել
 էն բարբառով, որով նրա պապերն են
 խօսացել: Վերջը՛ք օրինակ Տիֆլիսեցի
 մի տղամարդ, որ կերմանիւ է եղել,
 համալսարանի մի ֆակուլտետում հետեւել
 է ֆիլոլոգիայի կամ ֆիլոզոֆիայի դասըն-
 թացքի, նա կըթուած անհատ է դառել,
 և շամփանքի մի գաւաթի առաջ՝ աւ-
 ցիալիստական սկզբունքներ վրայ կարող
 է մի ինչ որ երկար ճառ ասել, ինչքան
 հարկ է, որպէս զի նրան մտիկ տալիս
 քնափութեան մէջ ընկնիս, և երազումդ՝
 նրա սոցիալ — դեմոկրատ իտեալ աշխարհին
 տեսնիս: Ի՞նչ, ասացէ՛ք, էնպէս չի՛: Դա

մի ինչ որ ինտելիկենտ մարդ է. դրա մասին ոչինչ չեմ ասում. բայց կարող էք նրան հայ անուանել՝ երբ նրա լեզուն մարդատար—գնացք է դառնում ուսանելի խօսելիս, և կարաւան՝ երբ ստիպվում հայերէն մի բան ասել:

Լիւի չպէտք է զարմանանք որ հայ կոյրեկաները Եւրոպայում մի բառ անգամ չգիտեն իրանց ազգային լեզուից. նրանց հէնց այն է պատահել, ինչ որ պատահում է, համարեա՛ւ ամէն օր, Եւրոպա գնացող ուսանողներին: Մի քանի շփուկիստ լրագրիներ տրտնջում են որ հայի ազգութիւնը կորչում է, որովհետեւ առհասարակ մեր սղարարդիկ դասընթացքը աւարտելիս, հարեան ազգերից են ընտրում իրենց ամուսինը. ի՛նչ, ի՛նչ էք ասում. ի՛նչպէս կամենում էք որ նրանք մի հայ ամուսին պէրին, երբ նրա լեզուն չեն իմանում. առանց այդ էլ տանք բաւականի կոխ չեն լինի, ասորա—բաբե—լական շփութիւնն կամենում էք ձգել ընտանիքների մէջ, իրէկ պատահեցի երկու ուսանալայրի որ քաղաքում ժուռ էին գալիս, պոլիտիկայի վրայ խօսում, և տիպիումացիայի մօտեւր պայմանների վրայ շուրջ նկատողութիւններ անում, աշուկրատութիւնը, ապուրտալիւր, պուրկրացիա, ըրու նաւորական, օձիմ է և այդպիսի բառեր խառնվում էին հայ բառերի հետ, հաւատացէք, մի եւրոպացի որ հետաքրքրուել և մտիկ էր տալիս երկու օտարականների կոնքրէկթիւն, իր բարեկամին դառնալով, նրան ասաց. «Հայերէնը շատ չէ գնաւ—գանկվում եւրոպականից, մի քանի բառեր հասկացայ՞».— «Ի հարկէ, պատասխանեց բարեկամը, մի պոթիւստօրական աքքեկրով, հայերէնն էլ հնդեւրոպական լեզուներից է և նրա մէջ պէտք է շատ բառեր լինեն փոխ առնուած»:

Կաւկասի հայեր բառեր կը վերցնեն ուսանելից, որոնք գաղղիներէնից են վերցրած: Եւրեակայեցէք թէ այդ երկար ճանապարհում նրանք ի՛նչ կը լինեն կրած: Եւ այդ բառեր, որպէս թաթարների մի հրոսակ, արշաւում են բոլոր տպարան.

ների վրայ. ոմանք լրագրիների վրայ կը յարձակուեն, և հայերէն բառերին հալածելուց յետոյ, բազմում են նրանց մէջ, թոնաւորների այս խմբից նշանաւոր են մի քանիսը, որպէս «դեպումացիս, տեհ, դեկչիս, սոցիալիս, ֆեռլլտոն» որ գիտուններին ծիծաղն են շարժում և տղտնիքի բարկութիւնը, իսկ ազգասէրների՝ թէ՛ ծաղրը և թէ՛ բարկութիւնը միանգամից, Ուրիշներ, զրքերի մէջ իրենց չաղրները կը զարկեն, բայց մի քանի ժամանակ յետոյ, որպէս թափառական պետութիւններ, դարձեալ կը փոխադրուին, և ընթերցողների ականջին մէջ իրանց վերջնական բնականութիւնը կը հաստատեն:

Չէ՛, այսպէս չի՛ լինի. Դու իմ փոքրիկ ուսահայ, սովորիր այն բարբառը զոր հերոսներից և սուրբերից ես ժառնագել. այն բարբառը՝ որով ճու եղբայրակցիդ լացը տեսնելիս՝ կարող լինիս նրան միթե՛ թարել: Առանց բարբառի ազգութիւն չի՛ լինի, և առանց ազգութեան փառք չի՛: Մի՛ մոռացիր «վաթան»ը, դու նրա ծագիկն ես, և պէտք է որ նրա նիւթերով սնանվես: Դէհ, սովորիր հայերէնը այնպէս՝ որ կարողանաս նրան որպէս մի նախշուն զգեստ՝ հագցնել մտածութիւնը ներդ. դու գիտես որ ան մտածութիւնները ամչկուտ են լինում, առանց լաւ շորերի՛ դուրս չեն գալիս. երբ հայերէնը նրանց համար մի գոյնզգոյն և ճոխ մարգարիտներով զարդարած արդուզարդ չի՛ լինի, նրանք օտար բառերի են դիմում: Ի՛հ, մտածի՛ր, քաղաքական հանգամանքներ մի առ մի կտրում են այն կապերին, որ հայ անհատներին միացնում են միմեանց. բարբառը դեռ մնում է. չիւրտականք նրան. մի փոքրիկ բառ էլ մեզ համար թանկագին է: Կարող ես օտար լեզուներին սովորել, դա՛ ջոկ հարց է. բայց մեղաւոր կը լինես՝ երբ ճու ազգիդ լեզուն ես մոռանում: Այսում եմ ձեզ, կաւկասի հայեր, փոխանակ մի յայտնի տեսնուցիա ունեւալու դէպ ի օտար բարբառներ, նոյն տեսնուցիայով պէտք է վարուէք թրքահայ բարբառի հետ, բառեր գողացէք միմեան.

ցից, ձեր մեղքին ես կը տամ պատասխան։ Սրտերը կը սկսեն բաժանվել, երբ լեզուներ արդէն բաժանվել են։ Երբ ցրուեցին ազգեր, այն ժամանակ, երբ կարող չեղան միմեանց հասկանալու։ Ես յոյս ունիմ, իմ փորձիկ ուսանալայ, որ դու ոչ մինակ իմ խրատներին պիտի կատարես, այլ և հայերէն լաւ ուսանելուց յետոյ, պիտի գնաս Կապաս, այն տեղ մի յայտնի գործիչ պիտի դառնաս, և Արծրունու նման մի օրգան հիմնելով՝ Հայերին պիտի սովորեցնես գոնեա լեզուի մէջ միութիւն պահել։ Ահ, ինչ եմ երազում. ես գոհ կը լինիմ եթէ դու ինքզ էլ, որպէս ճշմարիտ Հայ, յարգող լինես ան լեզուական աւանդութիւններին, և քեզ պտփոխես չանես՝ օտար բառերի կոնտրապանտ լինել։

Հիմայ քեզի գանք ինքնահաւան Ստամպուլից։ Կը տեսնաս կոր, որ երբ օտար բառերով Հայերէն կը խօսարես կոր, ինչ ձանձուղաբոլորս կ'եղլայ կոր։ Ասանկ բաներ լսած իքեկ, սանքիմ դուն սուրբ սխտոր ըլլայիր, մտքէդ կ'ըսես ալ քի «ձանրմ, սա ինչ սեղիտարիս, ասանկ հայերէն խօսարեիկն տահա լաւ է կամ սուս փուս կենալ, կամ տաճկերէն խօսարեի»։ Դուն մէջ մը քեզի նայէ՛, դուն ալ նոյն յանցանքի մէջ ես. ամա ուրիշ խնդիր է քի ուսուերէն բառեր չես գործածան մէկեր, անոր տեղ տաճկերէն բառեր կը խօթես եղեր, ան ալ՝ երբ զրարառ բառը միտքդ չի գար եղեր։ Ես ուսուերէն, ես տաճկերէն, ես փափախ, ես սարլիս, ինծի համար երկուքն ալ մէկ է. յիտեմ քի երկուքէն ալ ինչ կ'եղլայ, երբոր հայերէն քրդիտըր բարե ըռնած առջեդ կեցեր է, յարդար պարկեանին պէս, շափղառ բացած, «Հրամեցէ՛ք, չիկպի, կ'ըսէ, եկէ՛ք, ինչ կ'ուզէք իմ քովս կայ, ինչու սա մեր զրացի խանութը կ'երթաք տե՛ իմ խանութս չէք գար»։

Գէշն ալ ան է քի, տաճկերէն բառերուն այնպէս վարժուած ես քի, թէ որ հայերէն բառ գործածես՝ ես միտքդ կը

դնես քի «բան մը պիտոր ըսէինք, ան ալ գալմիշ եղաւ»։ Եկու՛ր, մի՛ ընե՛ր, մի՛ ըլլա՛ր, ասանկ բաներէ վագանցիր։ Ամա դու չես համոզուիր եղեր, թէ Պոլսեցի մը կրնայ գէշ հայերէն խօսարեի։ չես հաւատար և՛՝ ես քեզի ցուցնեմ։

Առտու տեղեկիդ վրայ պառկած չէիր. երբ որ արթնցար ինչ ըսիր. «օֆ, սա խորոզներն ալ ձայներնին ձգեր, չեն թողուր որ քնանամ. մայրիկ, օֆ մայրիկ, պաղ առեր եմ, հիւրնոցեր եմ, դպրոց մարդ զրկեցէք տե, միասիսն ըսէիք քի՛ ալսօր Միհրանին ֆաշախա կերցնելու աշխատութիւնէն ապատէ»։ Վերջը, երբ մայրիկիդ անուշիկ շամարներն ուտելով դպրոց գացիր, ինչ ըսիր առջի հանդիպածիդ։

— Պոնտոս, միասիս, քօմման սա վա. ինչպէս թէ, «Բարի լոյս, պարոն, ինչպէս էք» ըսէիր նէ՛ մեք մ'ըրած կ'ըլլայիր և հինգ օր մափուս պիտի մնայիր։

Տահա չմնցաւ թէ որ քաղաքավարժ խօսքերը միմեկ օտար լեզուով ըսէիր և՛, կիկե գէն չունէիր։ Ամա եկու տես որ անանկ խօսքեր ալ կ'ըսես քի, աղէկ կ'ըլլար ոչ մէկ լեզուի մէջ ըլլային, բայց քանի որ եղած են, աղէկ կ'ըլլար իրենց լեզուին մէջ միմեկ մնային։

Ան ինչ էր ձանրմ. ան ինչպէս պակէին մէջ դասընկերոջդ կը պոտայիր, «հայտե՛ պոգայրմ. քնտակը ինծի։ Ե՛՞ ուսումը նետէ սա հայկական տես, ասանկ նետել կ'ըլլայ մի»։

Ի՛ն աղէկ բառերն ալ, երբ օտար են, պէտք չէ մեր զոնէն ներս առնենք. աստ բաւական չէ՛, դու անվայելներն ալ ներս կը հրամցնես։ Աս եղաւ մի։

Սիւրպէյյանիկն ըսիր քի՛ Տիւրքերոքեկ հրաման առած եմ Վափուրով կամ գայրգով սա ինչ տեղը երթալու, յոնքի սա ինչ անունով տայի եկեր է տե՛ քեզ տեսնալ կ'ուզէ մէկեր։ Շիտակն ըսելով, ես կը սպասէի որ գոնէ հսկոյ ի տեսուլ բառերը սովորած ըլլայիր, կամ ան չէ նէ՛ քեռի բառը։ Թաւամ, որպէս զի լեզուդ կատարեալ հայերէն ըլլայ, սիւրպէյյանիկն զարձար՝ «Օրդոսառ, միասիս» մ'ալ ըսիր, սօքա գոհ սրտով ելար գացիր։

Բայց չեմ ըսեր, այ օրոյ, որ բոլոր յանցանքը ճովդ է: Մէկ քանի կողքաթմիններ ունինք, որ չար օրինակ կու տան ամենուն: — Այս բոհաթ է. անոնք ալ որ ուրիշին հայերէն խօսարեւ պիտի սովորեցնեն, անոնք են որ օտար բառեր առեր անցեր են:

Տես, սա յօդուածը, գաղղիերէն բացազանչութիւններ՝ գաղղիերէն բառերով եկեր խառնուեր են հայ լեզուի հետ. ինչ գործ ունին յիտեմ. Mon Dieu, Parbleu, C'est drôl, Fi donc! Ասանկ զիվկոթիւններ մէկդի դնելու են. իրենք ժողովրդեան վարժապետն են, իրենք կրնան մաքուր հայերէնը մտցնել տուններու մէջ:

Իսկ դու, պզտիկ Ստամպուլցիս, նայէ, ինչ որ կը սովորիս դպրոցին մէջ, նոյնը մինչև տունդ տանիս: ԳիՏՈՒՆ ՄԱՊԻ ես անոր կ'ըսեմ, որ իւր ունեցած հմտութիւններուն մէջ կարգ մը կը դնէ, նախ ազգային, յետոյ օտար և այլն: Աս ըսածովս, ըսել չեմ ուզեր քի, բոլոր Ստամպուլցիք այսպէս կը խօսարեն. երբ մէկ մէկու ճով գան՝ մաքուր լեզու կը գործածեն. աճաթ թէ որ տուններին ըլլան, օտար մարդ լսող չըլլայ՝ տանկերէն, յու նարէն, գաղղիերէն, սօճը չկայ: Աս աղէկ է քի, իրենք ալ գիտեն թէ ըրածներն գէշ է, որոշիք առջև կ'ամշնան ընելու. և ան պակսութիւնը միայն չուզողիւր, երբ մէկը անոր պակսութիւն ըլլալը յիտի:

Նայէ, ասկից վերջ չըլլայ թէ քեզմէ «փարսոս» բառը լսեմ, այլ «նեբրոդութիւն». «մէրսի» ի տեղ՝ «շնորհակալ եմ». «պօճոռ» ի տեղ՝ «բարի լոյս». «օտրլոսա» ի տեղ՝ «ցտեհութիւն»:

Յուսամ, պզտիկ Ստամպուլցիս, ըսածիս մտիկ պիտի ընես, և ինչ որ հիմայ քեզի ըսի՝ ապագային ընտանիքիդ ալ ան պիտի սովորեցնես:

Մի և նոյն պատուէրը կու տամ նաև զաւուսացի պզտիկներու, որպէս զի Ստամպուլցիի մը հետ խօսելու առիթ ունեցած ժամանակ չկարմրին, չխալին, մանաւանդ կարմրցնեն ու խալեցնեն:

(Շարունակելի) Թրգմ. Յօրէն. Հ. Ա. ՅՈՎԱ.

Փ Ա Ռ Ք Ի Զ Ա Ի Ա Կ Ն Ե Ր Ը

Ե Ր Ա Ժ Ի Շ Տ Ր Ը

(Շար. տես. 1920 թգմ. էջ 180),

Առաջին նուագածութեան, որ տեղի ունեցաւ վիեննայի մէջ 1824ի մայիսի 7ին, Բեթովէն նուագահանդէսին ներկայ գտնուեցաւ՝ նստած Ումաուֆի ճով, ժամանակի սովորութեան համեմատ՝ դէմքը դէպ ի նուագածութեան դարձուցած, բայց ապերջանիկը չէր լսեր իրեն ուղղուած մեծաշառաչ ծափահարութիւնները, մինչև որ Հունգերէն բռնադատուած՝ դարձաւ հասարակութեան խանդավառութեան առջև որ զլսարկները կը շարժէր ու թաշկիւնակները կը ծածանէր, Պոնի Պրոմեթէոս, դածան ու մարդատեաց Բեթովէն, մեծ յուզումէ մը պաշարուած՝ տղու մը պէս լացաւ, մարեցաւ, և Նիդիլի ու Հուտարնրերենէր ստիպուեցան տանիլ զինք տուն, ուր թմրածի պէս մնաց բազմոցի մը վրայ ու առանց կերակուրի: Առաւօտեան դէմ գտան զինք մի և նոյն տեղը, նուագահանդէսին զգեստներովը:

Այդ անմոռանալի երկոյեան մէջ՝ Բեթովէն զգաց ամենէն բարձր հրճուանքը զոր կարելի ըլլար իրեն հրազել և իրաւօքնէ մարմուռքի մէջ խնալով՝ իրեն այնպէս մ'երեցաւ՝ թէ իր հոգին կ'անհերու թանաթ քացախի մէջ լուծուած մարգարտի մը պէս:

1. Ինններորդ համբողջին համար Վալէնթի սքանալուցումը ճշմարիտ պաշտում մ'եղաւ. Լայքքիի մէջ ուսանող եղած ասին մարդը համբողջ ընդօրինակած էր և զիշերը կը պահէր զայն բարձրէն տակ ինչպէս Ադրեասնոք կ'ընէր Հոմերոսի քերթուածները: Պերլից, ինքն ալ խանդավառուած, կ'ըսէ թէ այդ գործը՝ «Բեթովէնի հանճարին ամենէն հրաշալի արտայայտութիւնն է»: Վալէնթի եւ «Փփերու և դրամա» երկին մէջ կ'աւելցնէ. «Դեռ կան միամիտներ՝ որ կը շարունակեն համբողջը գրել՝ առանց իսկ կասկած մ'ունենալու՝ որ վերջինը գրուած է արդէն ժամանակին»: Եւ կ'ընեցաւ, երբ առաջին անգամ լսեց Ս. Քեթարպուրիի մէջ, ալէկիօքն